
Saamelaisten kielelliset oikeudet

OIKEUSMINISTERIÖ

Saamelaiset Suomessa

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisista usein sanotaan, että he ovat kansa neljässä maassa, Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Venäjällä. Saamelaiset itse kutsuvat perinteisesti asuttamiaan alueita Saamenmaaksi. Yhteensä saamelaisia on arviolta 75 000 – 100 000 henkeä. Saamen kieliä on kaiken kaikkiaan tällä hetkellä yhdeksän.

Suomessa on noin 10 000 saamelaista. Suomessa saamelaisten alkuperäiskansa-asema on vahvistettu perustuslaissa. Saamelaisilla on kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto, jota varten valitaan vaaleilla saamelaiskäräjät. Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueet sekä osa Sodankylän kunnan alueesta. Yli 60 prosenttia saamelaisista asuu kotiseutualueensa ulkopuolella.

Suomessa käytetään kolme saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Saamen kielet ovat uhanalaisia.

Mitä kielelliset oikeudet ovat?

Kielelliset oikeudet ovat perusoikeuksia

Suomen perustuslain mukaan suomi ja ruotsi ovat maamme kansalliskielet. Jokaisella on viranomaisen kanssa asioidessaan oikeus käyttää omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada tarvittavat asiakirjat tällä kielellä. Suomen- ja ruotsinkielisten oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisissa säädetään **kielilaisissa** (423/2003)

Perustuslain mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään **saamen kielilaisissa** (1086/2003). Saamen kielilaki koskee pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea.

Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. **Viittomakielilain** (359/2015) mukaan viranomaisen on edistettävä viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään.

Näiden lisäksi kielellisistä oikeuksista säädetään useissa eri laeissa. Saamenkielisten palveluiden osalta olennaisia ovat varhaiskasvatuslaki (540/2018), perusopetuslaki (628/1998), sekä potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (785/1992) ja sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (812/2000).

Jokaisella on yksi rekisteröity äidinkieli

Äidinkieli

Väestötietojärjestelmään tallennetaan henkilön ilmoittama äidinkieli. Äidinkieleksi voi ilmoittaa kuusi eri saamen kieltä, pohjoissaamen, inarinsaamen, koltansaamen, eteläsaamen, kildininsaamen ja luulajansaamen, ja muiden saamen kielten osalta saamelaiskielen.

Saamen kielilaisissa säädetty kielelliset oikeudet eivät riipu väestötietojärjestelmään merkitystä kielestä. Väestörekisteriin merkityllä tiedolla voi kuitenkin olla merkitystä. Viranomaisen on oma-aloitteisesti selvitettävä henkilön rekisteröity äidinkieli. Rekisterimerkintöjä voidaan käyttää myös esimerkiksi viranomaisen saamenkielisen palvelutarpeen ennakoinnissa.

Asiointikieli

Jos henkilön väestötietojärjestelmään rekisteröity äidinkieli on saamen kieli, hän voi kuitenkin ilmoittaa asiointikieliseksi suomen tai ruotsin väestötietojärjestelmään.

Milloin viranomaisella on velvollisuus antaa palvelua saamen kielellä?

Viranomaisilla on velvollisuuksia toteuttaa ja edistää kielellisiä oikeuksia.

Saamen kielilaissa säädetään, milloin saamelaisella on oikeus käyttää saamen kieltä asioinnissa. Näissä tilanteissa lähtökohtana on, että asia annetaan saamen kielen taitoisen henkilön hoidettavaksi. Jos saamen kieltä puhuvaa ammattilaista ei ole saatavilla, tulee viranomaisen järjestää asiassa maksuton tulkkaus.

Palvelut on järjestettävä siten, että omakielisen palvelun saaminen ei tuota asiakkaalle lisävaivaa tai tilannetta, jossa asiakas joutuu niitä erikseen pyytämään tai vaatimaan. Viranomaisten on toteutettava laissa säädetyt

oikeudet riippumatta siitä, osaako saamelainen myös muuta kieltä, kuten suomea tai ruotsia.

Viranomainen voi myös antaa parempaa kielellistä palvelua kuin mitä laissa edellytetään.

Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat laajemmat saamelaisten kotiseutualueella.

Saamelaisella on aina oikeus käyttää kotiseutualueella viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Viranomaisen on rekrytoinnissa, koulutusta järjestämällä tai muilla toimenpiteillä huolehdittava, että kussakin toimipaikassa pystytään palvelemaan asiakkaita myös saameksi.

Kunnassa, jossa saamenkielisten osuus väestöstä on suurempi kuin yksi kolmasosa, on käytettävä saamen kieltä myös sellaisissa asiakirjoissa, joilla on yleistä merkitystä. Käytännössä tämä koskee Utsjoen kuntaa.

Oikeus käyttää saamen kieltä kotiseutualueella on esimerkiksi

- kun hakee kunnalta päivähoitopaikkaa tai rakennuslupaa
- kun asioi kunnan terveyskeskuksessa tai kotipalvelun kanssa
- kun asioi Kelassa tai Verohallinnon toimipisteessä.

Viranomaisen on kotiseutualueella käytettävä saamelaiselle asiakkaalle lähetettävissä kirjeissä ja muissa asiakirjoissa oma-aloitteisesti tämän äidinkieltä, mikäli se on kohtuudella selvitettävissä. Saamelaisen omaa äidinkieltä on käytettävä myös silloin, kun saamelainen on itse ottanut yhteyttä saamen kielellä, tai kun hän pyytää asiakirjan käännöstä saameksi.

Viranomaisen tulee kotiseutualueella oma-aloitteisesti osoittaa palvelevansa yleisöä saameksi.

Esimerkiksi:

- erilaiset kutsut ja kirjeet on laadittava saamen kielellä, taikka suomeksi ja saameksi
- erilaiset ilmoitukset, tiedotteet, opasteet ja lomakkeet on laadittava myös saamen kielellä
- viranomaisen verkkosivuilla tulee antaa tietoa saamen kielellä
- viranomaisen olisi hyvä kertoa saamenkielellä saatavilla olevista palveluista.

Saamelaisella on myös kotiseutualueen ulkopuolella oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa.

Kotiseutualueen ulkopuolella oikeus käyttää saamen kieltä on rajattu henkilön omaan asiaan tai asiaan, jossa häntä kuullaan. Tietyissä tilanteissa saamelaisella on oikeus saada maksuton käänös hänen asiaansa koskevista asiakirjoista. Oikeus on vain niissä viranomaisissa, joihin lakia sovelletaan.

Saamen kielellä voit esimerkiksi

- hakea etuutta Kelasta
- asioida omaa verotusta koskevassa asiassa Verohallinnon toimipisteessä
- kannella aluehallintovirastolle tai eduskunnan oikeusasiamiehelle
- hakea muutosta kotiseutualueen kunnan päätökseen.

Viranomaisen, jota saamen kielilaki koskee, on yleisessä tiedottamisessaan käytettävä myös saamen kieltä.

Saamen kielilaki koskee seuraavia viranomaisia:

- saamelaisten kotiseutualueen kunnat
- kuntayhtymät, joissa jokin kotiseutualueen kunnista on jäsenenä
- tuomioistuimet ja valtion alue- ja paikallishallinnon viranomaiset, joiden virka-alueeseen kotiseutualueen kunnat kokonaan tai osittain kuuluvat
- ne aluehallintovirastot ja elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset, joiden toimialueeseen kotiseutualueen kunnat kokonaan tai osittain kuuluvat
- saamelaiskäräjät, saamelaisasiain neuvottelukunta ja kolttien kyläkokous
- valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies
- kuluttaja-asiamies, kuluttajariitalautakunta, yhdenvertaisuusvaltuutettu, tasa-arvovaltuutettu, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, tietosuojavaltuutettu ja tietosuojalautakunta
- Verohallinto, Kansaneläkelaitos, Maanmittauslaitos ja Maatalousyrittäjien eläkelaitos
- ne valtion hallintoviranomaiset, jotka muutoksenhakuviranomaisena käsittelevät edellä mainitussa hallintoviranomaisessa vireille tulleita asioita.

Lakia on noudatettava myös poronhoitolain ja -asetuksen mukaisten hallintoasioiden käsittelyssä niissä valtion viranomaisissa ja paliskunnissa, joiden virka- tai toimialueeseen saamelaisten kotiseutualue kokonaan tai osittain kuuluu, sekä Paliskuntain yhdistyksessä. Lisäksi sitä on sovellettava tietyiltä osin myös yksityisiin, jotka hoitavat julkisia hallintotehtäviä, valtion liikelaitoksiin ja yhtiöihin, joissa valtiolla tai kunnalla on mää-

räämisvalta, sekä eräisiin kirkollisiin viranomaisiin.

Lain tiedottamista koskevia säännöksiä sovelletaan myös muihin kuin laissa mainittuihin valtion viranomaisiin asioissa, jotka koskevat erityisesti saamelaisia. Lisäksi laissa on ministeriöitä, muita viranomaisia ja toimielimiä koskevia säännöksiä lakien ja muiden säädösten sekä säädösehdotusten ja mietintöjen julkaisemisesta saamen kielellä.

Vaaratiedotteet

Vaaratiedote on annettava saamen kielellä, jos vaarallinen tapahtuma tai sen seuraukset kohdistuvat saamelaisten kotiseutualueelle.

Vaaratiedotteella tarkoitetaan radiossa ja televisiossa välitettäviä tiedotteita, joita voidaan antaa, jos se on välttämätöntä väestön varoittamiseksi. Kyseeseen tulevat tilanteet, joissa vaarallisen tapahtuman seurauksena voi aiheutua ihmisille hengen- tai terveysvaara taikka vaara merkittäväälle omaisuuden vaurioitumiselle tai tuhoutumiselle.

Milloin saamelainen voi saada opetusta saamen kielellä?

Jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta. Äidinkielenään saamea puhuvalla lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta saamen kielellä koko maassa.

Saamelaisten kotiseutualueella asuvilla saamen kieltä osaavilla on oikeus myös saamenkieliseen perusopetukseen. Opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä.

Opetuksen järjestäjät voivat järjestää saamenkielistä opetusta tätä laajemmin.

Saamelaisilla on oikeus oman äidinkieltensä opetukseen kotiseutualueella. Saamen kieltä voidaan opettaa äidinkielenä myös kotiseutualueen ulkopuolella sekä perusopetuksessa että lukiokoulutuksessa. Tarjonnasta päättää viime kädessä kunta.

Kielellisten oikeuksien toteutumisella on merkitystä potilasturvallisuuden ja itsemääräämisoikeuden kannalta.

Milloin on oikeus käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveydenhuollossa?

Saamelaisella on oikeus käyttää saamen kieltä toimipisteissä, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueella. Tämä tarkoittaa Enontekiön, Inarin, Utsjoen sekä osittain Sodankylän kuntien järjestämiä palveluita. Lisäksi saamelaisella on oikeus käyttää saamen kieltä omassa asiassaan myös asioidessaan sellaisessa kuntayhtymässä, jossa jokin yllä mainituista kunnista on jäsenenä. Terveyspalveluiden osalta tämä tarkoittaa käytännössä Lapin sairaanhoitopiiriä.

Kaikkia kieliryhmiä ja koko maata koskevan lainsäädännön mukaan potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Jos sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta.

Miten kielellisten oikeuksien toteutumista valvotaan?

Jokainen viranomainen valvoo saamen kielilain noudattamista omassa toiminnassaan. Eri lähteistä tiedetään, että oikeus saamenkielisiin palveluihin ei aina toteudu. Saamenkieliseen palveluun liittyvistä epäkohdista kannattaa olla ensisijaisesti yhteydessä kyseiseen viranomaiseen, joka on tarjonnut palvelua. Näin saamenkielisen palvelun tarve ja palvelun saatavuuteen liittyvät epäkohdat tulevat esiin ja viranomaisen voi pyrkiä korjaamaan tilanteen.

Valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies valvovat viranomaisten toiminnan lainmukaisuutta ja näin ollen myös saamen kielilain ja siihen liittyvän lainsäädännön noudattamista viranomaisten toiminnassa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettuun voi olla yhteydessä, jos epäilee syrjintää kielen perusteella. Yhdenvertaisuusvaltuutettu voi antaa neuvoja ja ohjeita sekä auttaa syrjintäepäilyn selvittämisessä. Kieleen perustuva syrjintää viranomaisen toiminnassa kokenut voi saattaa asian myös yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi.

Kielellisen palvelun puutteista voi asiasta riippuen olla yhteydessä myös

- kunnalliseen sosiaaliasiamieheen
- terveydenhuoltoyksikön potilasasiamieheen
- aluehallintovirastoihin, jotka ohjaavat ja valvovat muun muassa kuntien sosiaali- ja terveystalouden, varhaiskasvatusta ja opetusta
- ylempään viranomaiseen, esimerkiksi asianomaiseen ministeriöön.

Oikeusministeriön tehtävänä on edistää kielellisten oikeuksien toteutumista. Ministeriö voi neuvoa saamen kielilain soveltamiseen liittyvissä asioissa. Ministeriöllä ei kuitenkaan ole oikeutta yksittäistapauksissa ratkaista lakiin liittyviä tulkintakysymyksiä.

Voit olla yhteydessä myös saamelaiskäräjiin, jos kielelliset oikeutesi eivät toteudu tai tarvitset apua saamen kielilain soveltamiseen.

Saamelaiskäräjät

Saamelaiskäräjillä on saamen kielen toimisto, joka vastaa saamen kielilakiin liittyvien käännösten toimittamisesta viranomaisille, avustaa viranomaisia ja laitoksia saamen kielen taitoisten tulkkien hankkimisessa sekä muissa saamen kielilaissa tarkoitetuissa tehtävissä, seuraa saamen kielilaissa säädettyjen tavoitteiden toteutumista ja tekee tarvittaessa aloitteita saamen kielen käytön edistämiseksi. Saamen kielen toimisto tiedottaa saamen kielilaista ja saamelaisten kielellisistä oikeuksista sekä neuvoo ja opastaa saamen kielilain soveltamisessa.

Lisätietoa:

Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto

<https://www.samediggi.fi/saamen-kielen-toimisto/>

Lisäksi Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjien yhteinen Sámi Giellagáldu (Saamen kielikaltio) tekee kielenhuoltoa ja tarjoaa kielineuvontapalvelua.

<http://www.giella.org/>

Oikeusministeriön verkkosivuilla on lisätietoa kielellisistä oikeuksista:

<https://oikeusministerio.fi/kiellelliset-oikeudet>

Yhteystiedot:

kieliasiat-sprakarenden.om@om.fi

OIKEUSMINISTERIÖ
